

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-4-15>

Марина ДЕДУРА®

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального процесу
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна)
m.i.demura@nlu.edu.ua

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ПРИТЯГНЕННЯ ВИННИХ ОСІБ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано дані органів досудового розслідування і судового розгляду щодо притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 КК України. Проаналізовані дані свідчать, що велика частина проваджень після реєстрації відомостей в ЄРДР не завершується притягненням особи до відповідальності, а також про те, що швидкість судового розгляду порівняно із досудовим розслідуванням значно повільніша. Ознайомлення з великою кількістю правозастосовної практики, рішеннями ЄСПЛ щодо тлумачення ст. 2 та 3 КЗПЛ, а також науковими роботами щодо притягнення до відповідальності за вчинення домашнього насильства дає підстави зробити висновок, що нині існує безліч проблем практичного характеру щодо здійснення кримінального провадження за ст. 126-1 КК України. Наприклад, розмежування адміністративного правопорушення за ст. 173-2 КУпАП і ст. 126-1 КК України; систематичність домашнього насильства і порядок її встановлення; засада *non bis in idem* у провадженнях стосовно домашнього насильства тощо. Ці та інші питання планується проаналізувати в подальших дослідженнях.

Ключові слова: домашнє насильство, досудове розслідування, судовий розгляд, статистичні дані, потерпілий, Стамбульська конвенція.

Постановка проблеми. У цьому дослідженні пропонуємо розглянути та проаналізувати дані органів досудового розслідування та судової статистики щодо притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 КК України. Таке дослідження буде здійснено за допомогою аналізу статистичних даних Офісу Генерального прокурора і Звітів судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2020, 2021, 2022 і 2023 рр.

Законом України № 2227-VIII від 06.12.2017 встановлено кримінальну відповідальність за домашнє насильство, що потягло за собою зміни до процесуального законодавства¹. Така законодавча ініціатива пов'язана з необхідністю імплементації у кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство України положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі – Стамбульська конвенція) [9].

Ст. 55 Стамбульської конвенції «Провадження *ex parte* та *ex officio*» зобов'язує Сторони цієї Конвенції забезпечувати, щоб розслідування або кримінальне переслідування таких правопорушень, як фізичне насильство (ст. 35), сексуальне насильство, у тому

¹ Після внесення вказаних змін лише 20.06.2022 було прийнято Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» № 2319-IX. Цей Закон набрав чинності 02.07.2022, а Стамбульська конвенція набрала чинності для України 01.11.2022.

числі зґвалтування (ст. 36), примусовий шлюб (ст. 37), каліцтво жіночих геніталій (ст. 38), примусовий аборт та примусова стерилізація (ст. 39), не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою, і щоб провадження могло продовжуватися, навіть якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу.

Перша частина цитованого положення Стамбульської конвенції – «щоб розслідування або кримінальне переслідування ... не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою» на разі не знайшла свого відображення у національному законодавстві і потребує упровадження. Фактично це свідчить про необхідність змінити підхід до такої категорії кримінальних правопорушень, як фізичне насильство, сексуальне насильство та інші, зокрема здійснювати провадження щодо них навіть за відсутності скарг чи заяв потерпілих. Тобто виключити їх із переліку складів, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 477 КПК.

Друга частина цитованого положення Стамбульської конвенції – «щоб провадження могло продовжуватися, навіть якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу» Україною впроваджена до національного законодавства, зокрема відмова потерпілого від обвинувачення не є підставою для закриття провадження (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК).

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. На важливості захисту людини від домашнього насильства наголошує ЄСПЛ під час тлумачення ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ). У справі «Valiulienė проти Литви» від 26 березня 2016 р. Суд оцінив факти справи і визнав жорстоким поведінням із заявницею діяння, яке мало наслідком спричинення їй тілесних ушкоджень п'ять разів, у поєднанні з її почуттям страху та безпорадності. Суд зазначає, що зобов'язання держави притягувати до відповідальності тих, хто вчинив дії, що суперечать ст. 3 КЗПЛ, служить, насамперед, для того, щоб акти жорстокого поведіння не залишалися ігнорованими відповідними органами влади та для забезпечення ефективного захисту проти актів жорстокого поведіння, які, зокрема, можуть проявлятися у вигляді вчинення домашнього насильства [11]. Окрім прецедентної практики, дослідженням питання притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення діяння у вигляді домашнього насильства займалися вчені у сфері кримінального права та процесу, такі як А. Вознюк, О. Дудоров, М. Хавронюк та ін.

Метою статті є дослідження практики притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України.

Виклад основного матеріалу. До КК України ст. 126-1 «Домашнє насильство» було внесено на підставі Закону № 2227-VIII від 06.12.2017 і закріплено новий склад злочину. У національній правозастосовній практиці визначено, що злочином, пов'язаним із домашнім насильством, слід уважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого містять хоча б один з елементів, перелічених у ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», незалежно від того, чи вказано їх у відповідній статті (частині статті) КК України як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину [10].

Незважаючи на те що кримінальну відповідальність за цей склад злочину було запроваджено в 2017 р., ознайомлення зі звітами Офісу Генерального прокурора свідчить про те, що до 2020 р. відсутні дані про реєстрацію в ЄРДР заяв і повідомлень за ст. 126-1 КК України.

Починаючи з 2020 р. ці дані почали з'являтися, що дає змогу їх проаналізувати і встановити певні тенденції. Отже, пропонуємо розглянути дані органів досудового розслідування щодо реєстрації і подальшого розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126-1 КК України.

У 2020 р. обліковано кримінальних правопорушень – 2 212; кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру, – 1 877; кримінальні правопорушення, у яких провадження направлені до суду, – 1 823, із них з обвинувальним актом – 1 813; кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито, – 827; кримінальні

правопорушення, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення), – 380 [1].

У 2021 р. дані такі: обліковано кримінальних правопорушень – 2 431; кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру, – 2 175; кримінальні правопорушення, у яких провадження направлені до суду, – 2 136, із них з обвинувальним актом – 2 112; кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито, – 904; кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення) – 289 [2].

У 2022 р. дані Офісу Генерального прокурора за ст. 126-1 КК України такі: обліковано кримінальних правопорушень – 1 496; кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру, – 1 341; кримінальні правопорушення, у яких провадження направлені до суду, – 1 249, із них з обвинувальним актом – 1 222; кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито, – 582; кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення), – 233 [3].

Звіт за 2023 р. засвідчує такі дані: обліковано кримінальних правопорушень – 2 702; кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру, – 2 423; кримінальні правопорушення, у яких провадження направлені до суду, – 2 243, із них з обвинувальним актом – 2 220; кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито, – 926; кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення), – 441.

Пропонуємо порівняти дані за наведені роки за ключовими показниками.

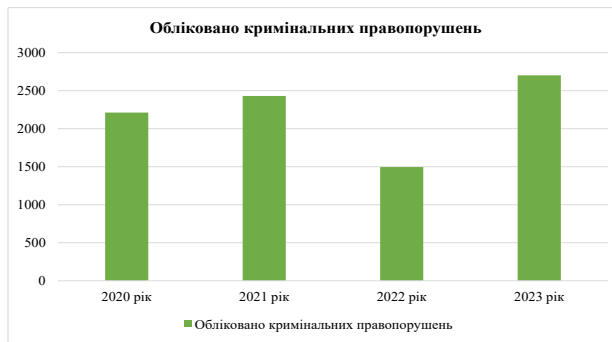

Рис. 1. Кількість облікованих кримінальних правопорушень у 2020–2023 рр.

Рис. 2. Кількість кримінальних проваджень, у яких особі вручено повідомлення про підозру, у 2020–2023 рр.

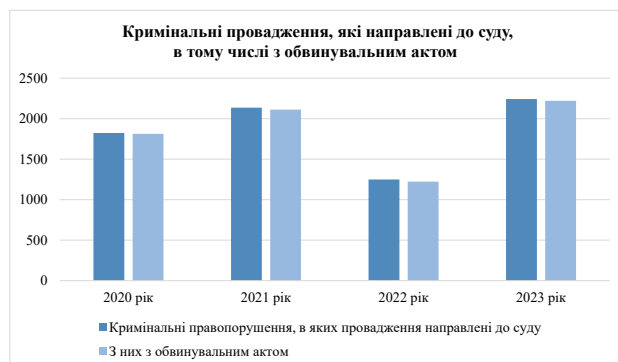

Рис. 3. Кількість кримінальних проваджень, які направлені до суду, у тому числі з обвинувальним актом, у 2020–2023 рр.

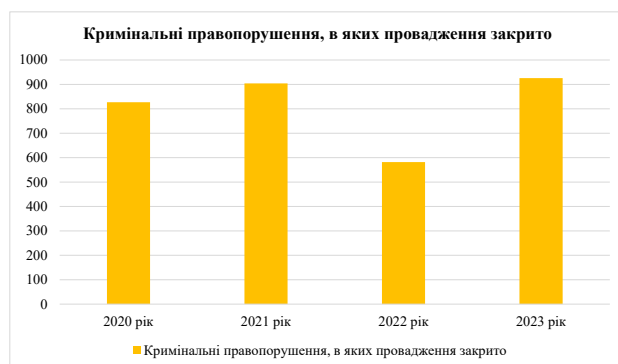

Рис. 4. Кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито, у 2020–2023 рр.

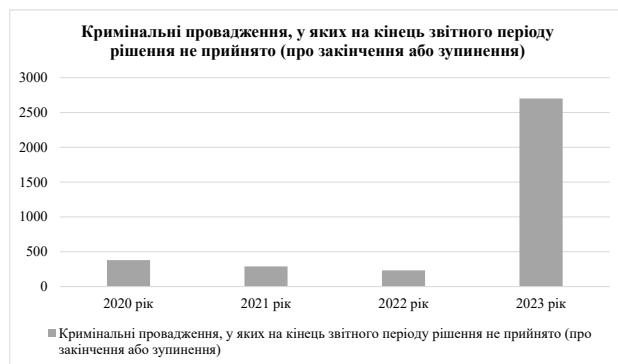

Рис. 5. Кримінальні провадження, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення), у 2020–2023 рр.

Далі пропонуємо порівняти перше півріччя 2021, 2022 і 2023 рр. за тими самими критеріями. Такий часовий проміжок зумовлений важливістю підкреслити зростання показників за 2023 р. порівняно з попередніми роками. До прикладу, за перше півріччя 2023 р. майже вдвічі виріс показник за кількістю облікованих кримінальних проваджень, так само як кількість повідомлень про підозру тощо.

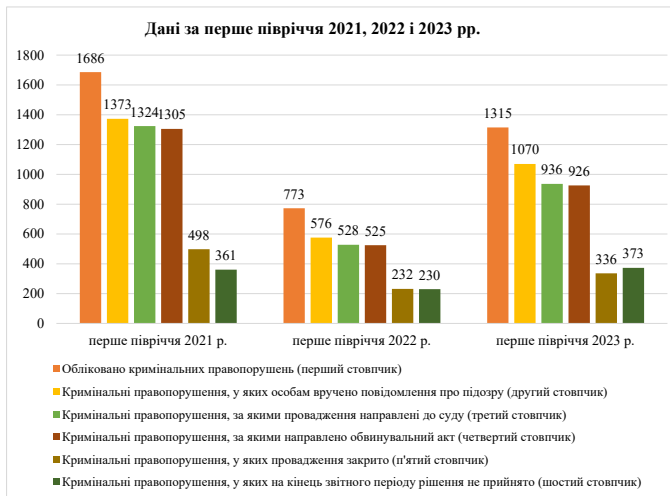

Рис. 6. Дані за перше півріччя 2021–2023 рр.

Дані Офісу Генерального прокурора свідчать, що в перше півріччя 2022 р. кількість облікованих кримінальних правопорушень і, відповідно, інших даних значно скоротилася [4]. Особливо це ілюструють дані першого півріччя, коли активні бойові дії відбувалися на значній частині території України, а також було активне переміщення населення як по території України, так і за кордон.

Далі пропонуємо розглянути дані судової статистики. Так, відповідно до Звіту судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження у 2020 р., дані такі:

- кількість проваджень за ст. 126-1 КК України, що перебували на розгляді, становила 1 877;

- кількість осіб, провадження щодо яких перебували в суді, – 1 882;

- кількість розглянутих проваджень – 1 194, із них із постановленням вироку – 926.

Серед проваджень, у яких постановлено вирок було укладено угоди про примирення, – 292 і про визнання винуватості – 13;

- кількість засуджених осіб у справах із закінченим провадженням – 921;

- кількість виправданих осіб у справах із закінченим провадженням – 2;

- кількість нерозглянутих проваджень на кінець звітного періоду – 683 [5].

У 2021 р. дані такі:

- кількість проваджень за ст. 126-1 КК України, що перебували на розгляді, становила 2 500;

- кількість осіб, провадження щодо яких перебували в суді, – 2 494;

- кількість розглянутих проваджень – 1 658, із них із постановленням вироку – 1 498.

Серед проваджень, у яких постановлено вирок було укладено угоди про примирення, – 435 і про визнання винуватості – 24;

- кількість засуджених осіб у справах із закінченим провадженням – 1 455;

- кількість виправданих осіб у справах із закінченим провадженням – 3;
 - кількість нерозглянутих проваджень на кінець звітного періоду – 842 [6].
- У 2022 р. дані такі:
- кількість проваджень за ст. 126-1 КК України, що перебували на розгляді, становила 1 818;
 - кількість осіб, провадження щодо яких перебували в суді, – 1 813;
 - кількість розглянутих проваджень – 1 042, із них із постановленням вироку – 962.
- Серед проваджень, у яких постановлено вирок було укладено угоди про примирення, – 261 і про визнання винуватості – 31;
- кількість засуджених осіб у справах із закінченим провадженням – 929;
 - кількість виправданих осіб у справах із закінченим провадженням – 4;
 - кількість нерозглянутих проваджень на кінець звітного періоду – 776 [7].
- У 2023 р. дані такі:
- кількість проваджень за ст. 126-1 КК України, що перебували на розгляді, становила 2 821;
 - кількість осіб, провадження щодо яких перебували в суді, – 2 809;
 - кількість розглянутих проваджень – 1 681, із них із постановленням вироку – 1 537.
- Серед проваджень, у яких постановлено вирок було укладено угоди про примирення, – 328 і про визнання винуватості – 71;
- кількість засуджених осіб у справах із закінченим провадженням – 1 499;
 - кількість виправданих осіб у справах із закінченим провадженням – 3;
 - кількість нерозглянутих проваджень на кінець звітного періоду – 1 140 [8].
- Пропонуємо зіставити отримані дані:

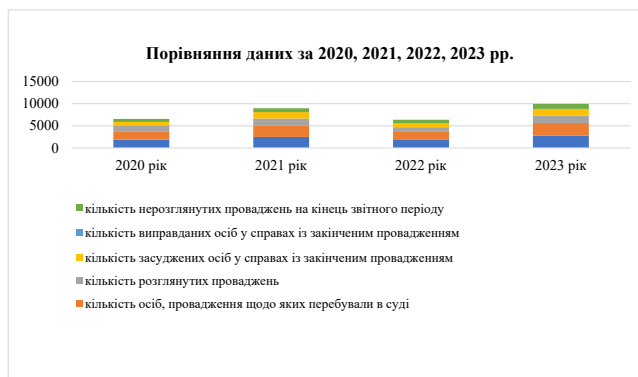

Рис. 7. Дані судової статистики щодо розгляду проваджень за ст. 126-1 КК України у 2020–2023 рр.

Якщо порівняти кількість зареєстрованих проваджень в ЄРДР і кількість розглянутих судами проваджень по роках, то бачимо, що ці показники різняться майже вдвічі. Так, у 2020 р. обліковано кримінальних правопорушень 2 212; кількість розглянутих судом проваджень – 1 194. У 2021 р. обліковано кримінальних правопорушень 2 431; кримінальні правопорушення, кількість розглянутих судом проваджень – 1 658. У 2022 р. обліковано кримінальних правопорушень 1 496; кількість розглянутих судом проваджень – 1 042. У 2023 р. обліковано кримінальних правопорушень 2 702; кількість розглянутих судом проваджень – 1 681.

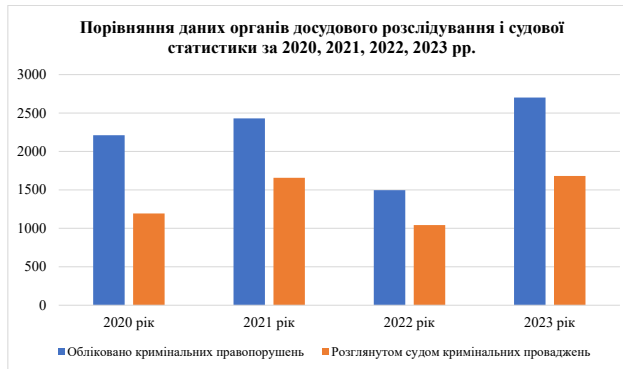

Рис. 8. Дані щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень і кількості проваджень, розглянутих судами, за 2020–2023 рр.

Серед аналізованих показників особливу увагу привертають показники за 2020 р., оскільки саме тоді провадження за 126-1 КК України вперше з'явилися у звітах Офісу Генерального прокурора як зареєстровані і в даних судової статистики як розглянуті. Фактично у 2020 р. ні у органів досудового розслідування, ні у судах ще не було нерозглянутих проваджень із попередніх років.

Висновки. У цілому наведені дані свідчать, що велика частина проваджень після реєстрації відомостей в ЄРДР не завершується притягненням особи до відповідальності, а також про те, що швидкість судового розгляду порівняно з досудовим розслідуванням значно повільніша. Припускаємо також, що це може свідчити про суттєві вади збирання статистичної інформації та її обробки відповідними органами.

Окрім наведеного, ознайомлення з великою кількістю правозастосовної практики, рішеннями ЄСПЛ щодо тлумачення ст. ст. 2 та 3 КЗПЛ, а також науковими роботами щодо притягнення до відповідальності за вчинення домашнього насильства дає підстави зробити висновок, що нині існує безліч проблем практичного характеру щодо здійснення кримінального провадження за ст. 126-1 КК України, наприклад розмежування адміністративного правопорушення за ст. 173-2 КУпАП і ст. 126-1 КК України, систематичність домашнього насильства і порядок її встановлення, засада *non bis in idem* у провадженнях стосовно домашнього насильства тощо. Ці та інші питання планується проаналізувати в подальших дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 15.10.2024).
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 15.10.2024).
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 15.10.2024).
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-червень 2021, 2022, 2023 рр. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 15.10.2024).
5. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2020 р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020 (дата звернення: 15.10.2024).

6. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2021 р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата звернення: 15.10.2024).
7. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 15.10.2024).
8. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2023 р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 15.10.2024).
9. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 15.09.2023).
10. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лютого 2020 р. у справі № 453/225/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679> (дата звернення: 15.10.2024).
11. Case of Valiulienė v. Lithuania (Application no. 33234/07). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-117636%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-117636%22]}) (дата звернення: 15.10.2024).

Надійшла до редакції 11.11.2024

References

1. Yedyny zvit pro kryminal'ni pravoporushennya za sichen'-hruden' 2020 r. [Unified report on criminal offenses for January-December 2020]. Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (data zvernennya: 15.10.2024). [in Ukr.].
2. Yedyny zvit pro kryminal'ni pravoporushennya za sichen'-hruden' 2021 r. [Unified report on criminal offenses for January-December 2021]. Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (data zvernennya: 15.10.2024). [in Ukr.].
3. Yedyny zvit pro kryminal'ni pravoporushennya za sichen'-hruden' 2022 r. [Unified report on criminal offenses for January-December 2022]. Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (data zvernennya: 15.10.2024). [in Ukr.].
4. Yedyny zvit pro kryminal'ni pravoporushennya za sichen'-cherven' 2021, 2022, 2023 rr. [Unified report on criminal offenses for January-June 2021, 2022, 2023]. Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (data zvernennya: 15.10.2024). [in Ukr.].
5. Zvit sudiv pershoyi instantsiyi pro rozhlyad materialiv kryminal'noho provadzhennya za 2020 rik [Report of courts of first instance on the consideration of criminal proceedings materials for 2020]. Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020 (data zvernennya: 15.10.2024). [in Ukr.].
6. Zvit sudiv pershoyi instantsiyi prorozhlyad materialiv kryminal'noho provadzhennya za 2021 rik [Report of courts of first instance on the consideration of criminal proceedings materials for 2021]. Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (data zvernennya: 15.10.2024). [in Ukr.].
7. Zvit sudiv pershoyi instantsiyi pro rozhlyad materialiv kryminal'noho provadzhennya za 2022 rik [Report of courts of first instance on the consideration of criminal proceedings materials for 2022]. Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (data zvernennya: 15.10.2024). [in Ukr.].
8. Zvit sudiv pershoyi instantsiyi pro rozhlyad materialiv kryminal'noho provadzhennya za 2023 rik [Report of courts of first instance on the consideration of criminal proceedings materials for 2023]. Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (data zvernennya: 15.10.2024). [in Ukr.].
9. Konventsiya Rady Yevropy pro zapobihannya nasyt'stvu stosovno zhynok i domashn'omu nasyt'stvu ta borot'bu iz tsymy yavyschamy [Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (data zvernennya: 15.09.2023). [in Ukr.].
10. Postanova Ob'yednanoyi palaty Kasatsiynoho kryminal'noho sudu Verkhovnoho Sudu vid 12 lyutoho 2020 r. u spravi № 453/225/19 [Ruling of the Joint Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of Ukraine of February 12, 2020 in case No. 453/225/19]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679> (data zvernennya: 15.10.2024). [in Ukr.].
11. Case of Valiulienė v. Lithuania (Application no. 33234/07). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-117636%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-117636%22]}) (data zvernennya: 15.10.2024).

ABSTRACT

Maryna Demura. Criminal liability for domestic violence: analysis of the practice of bringing perpetrators to justice.

The article analyzes the data of the pre-trial investigation and court proceedings on bringing perpetrators to criminal liability under Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine. In particular, the author analyzed the data of pre-trial investigation bodies for 2020, 2021, 2022, 2023. We also analyzed court statistics for 2020, 2021, 2022, 2023. Among the analyzed indicators, the indicators for 2020 are particularly noteworthy, since it was then that proceedings under 126-1 of the Criminal Code of Ukraine first appeared in the reports of the Prosecutor General's Office as registered and in the court statistics as pending. In fact, in 2020, neither the pre-trial investigation bodies nor the courts had any pending proceedings from previous years. The analyzed data shows that most of the proceedings after registration of information in the URPTI do not result in bringing a person to justice, and that the speed of the trial is much slower compared to the pre-trial investigation. Based on the review of a large number of law enforcement practices, ECHR decisions on the interpretation of Articles 2 and 3 of the ECHR, as well as scientific works on prosecution for domestic violence, it can be concluded that there are currently many practical problems with regard to criminal proceedings under Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine. For example, the distinction between an administrative offense under Article 173-2 of the Code of Administrative Offenses and Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine; the systematic nature of domestic violence and the procedure for establishing it; the principle of non bis in idem in domestic violence proceedings, etc. These and other issues are planned to be analyzed in further research.

Key words: *domestic violence, pre-trial investigation, trial, statistics, victim, Istanbul Convention.*